

TROPEM PIETY Z KOŚCIOŁA W DOMACHOWIE

Anonimowy autor notatki zamieszczonej w „Ilustracji Poznańskiej”, informując o wystawie zorganizowanej w maju 1931 roku w Gostyniu, napisał:

Z okazji wystawy odnaleziono w Domachowie Pietę z początków XIV wieku, nieznaną dotychczas. Jest to prześliczna rzeźba [...]. Rzeźbą tą zainteresują się niewątpliwie historycy sztuki¹.

Chodziło o Pietę z kościoła pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Domachowie (il. 1). W 1931 roku przywieziono ją do Gostynia i pokazywano od 24 do 27 maja w trakcie „Wystawy Mariańskiej” w gmachu gimnazjum. Inicjatorami ekspozycji byli: ksiądz Franciszek Olejniczak, ksiądz Stefan Tabor i Władysław Stachowski (il. 2-3)². Słowa autora notatki okazały się prorocze. Wkrótce, w 1936 roku, zabytek przywieziono do Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu na „Wystawę Wielkopolskiej Plastyki Gotyckiej”, zorganizowaną przez Koło Historyków Sztuki Studentów Uniwersytetu Poznańskiego³.

Niestety, mimo zainteresowania rzeźbą w latach trzydziestych XX wieku domachowska Pieta wciąż pozostaje na marginesie studiów historyków sztuki. W literaturze przedmiotu pojawia się incydentalnie, jako przykład ilustrujący historię wielkopolskiej plastyki i dynamikę rozwoju stylu pięknego⁴. Rzeźba została uwzględniona tylko w nielicznych katalogach wy-

¹ *Wystawa Marjańska w Gostyniu od dnia 24 do 27 maja 1931*, „Ilustracja Poznańska” 1931, nr 20, s. 5.

² W. K o ł o m ł o c k i, *Wrażenia z Wystawy Marjańskiej*, „Orędownik Gostyński” 1931, nr 41, s. 1.

³ *Wielkopolska plastyka gotycka* [katalog wystawy w Muzeum Wielkopolskim, maj-czerwiec 1936], oprac. G. Chmarzyński, Poznań 1936, s. 12, kat. 6 na s. 18, ryc. 5. Pozostałością po jednej z wystaw (z 1931 roku lub 1936 roku) jest najpewniej kartka z adnotacją, umieszczona w wydrążonym wnętrzu rzeźby; por. P. Ł o b o d z i Ń s k a, *Pieta z kościoła w Domachowie – problemy badawcze*, „Studia Muzealne” 2021, t. XXVI, s. 26, przyp. 5, il. 18 na s. 26.

⁴ *Wielkopolska plastyka gotycka...*, s. 12; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. J. Z. Łoziński, B. Wolff-Łozińska, t. V: *Województwo poznańskie*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, z. 4: *Powiat gostyński*, oprac. Z. Białowicz-Krygierowa, Warszawa 1961, s. 8; Z. B i a ł o w i c z – K r y g i e r o w a, *Rzeźba*, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. 1, *Do roku 1793*, red.

staw⁵. Tymczasem jest to dzieło, które z pewnością zasługuje na baczniejszą uwagę⁶. Tym bardziej że dostęp do figury jest na co dzień utrudniony. Skryto ją bowiem we wnętrzu wiejskiego kościoła w Domachowie, za rokokowym obrazem. Nie zmienia tego faktu nawet to, że nieustannie pełni stosowne funkcje sakralne.

Rok 1931 i „Wystawa Mariańska” były dla Piety znaczące. To właśnie z tego czasu pochodzi najstarsza znana wzmianka na jej temat. Kościół pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Domachowie był przed laty wielokrotnie wizytowany. Pierwszy znany ze źródeł dokument, niezachowany, miał sporządzić w 1508 roku Jan z Góry, archidiakon poznański⁷. Następnie parafię wizytował Kasper Hap w 1610 roku⁸, kiedy to proboszczem był Mikołaj Bejmecki (?), archidiakon śląski. Kolejne opisy pochodzą z lat 1667⁹

J. Topolski, Poznań 1969, s. 407-408; K-H. Claesen, *Der Meister der Schönen Madonnen. Herkunft, Entfaltung und Umkreis*, Berlin-New York 1974, s. 203; P. Skubiszewski, *Die Kunst in den Ländern der polnischen Krone während der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, [w:] *Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400. Europäische Kunst unter der Luxemburgern* [Resultatband zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln], Köln 1980, s. 105-106, il. 39 na s. 107; A. Ziomecka, *Rola Wrocławia w kształtowaniu się drewnianej rzeźby na Górnym Śląsku w XIV i XV w.*, [w:] *Między Wrocławiem a Krakowem. Sztuka Gotycka na Górnym Śląsku*, red. O. Nowak, Katowice 1995, s. 15; por. B. Guldán–Klamecka, *Rzeźba Pietà* [nota katalogowa], [w:] B. Guldán–Klamecka, A. Ziomecka, *Sztuka na Śląsku XII–XVI w.* [katalog zbiorów Muzeum Narodowego we Wrocławiu], Wrocław 2003, poz. kat. III/20, s. 232; J. Pawłowicz, *Rzeźba gotycka przelomu XIV i XV wieku i pierwszej połowy XV stulecia w Wielkopolsce – stan zachowania zabytków stylu międzynarodowego*, „Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski” 2002, nr 1, s. 54, kat. II/2; A. Sokoł, *Madonna z Brudzewa – czeski import stylu pięknego w Wielkopolsce*, „Studia Muzealne” 2013, t. 20, s. 228; A. Sokoł, *Znaczenie Śląska dla rozwoju rzeźby gotyckiej w Wielkopolsce od połowy XIII do początku XVI wieku*, [w:] *Procesy przemian w sztuce średniowiecznej. Przełom – regres – innowacja – tradycja. Studia z historii sztuki*, red. R. Kaczmarek, R. Eysmont, Warszawa 2014, s. 168, 170; A. Sokoł, *Nieznane-zaginione i zapomniane rzeźby gotyckie z Wielkopolski*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2021, R. LXXXIII, nr 1, s. 96.

⁵ *Wielkopolska plastyka gotycka...*, s. 18, nr kat. 6; L. Wetesko, *Maior Polonia Sacra. Sztuka sakralna w średniowiecznej Wielkopolsce. Historia pewnych tematów* [katalog wystawy], Gniezno 1997, s. 36, nr kat. B. 31, il. 1; B. Czechowicz, *Pietà* [nota katalogowa], [w:] *Śląsk – perła w koronie czeskiej: Trzy okresy świętości w relacjach artystycznych Śląska i Czech*, red. A. Niedzielenko, V. Vlans, Praha 2006, s. 136, kat. I 5, 19, il. I 5, 19 na s. 136.

⁶ Ostatnio na ten temat: P. Łobodzińska, *Pieta z kościoła w Domachowie...*, s. 7-29.

⁷ Informacja na ten temat pojawiła się w wizytacji z 1610 roku: Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (dalej: AAP), sygn. AV 4, fol. 55r-55v; por. P. Łobodzińska, A. Różański, *Najstarsze wyposażenie kościoła w Domachowie w świetle wizytacji, dokumentów kościelnych i najnowszych odkryć* [w druku].

⁸ AAP, sygn. AV 4, fol. 55r-55v; por. R. Rybicki, *Zapis wizytacji kościoła farnego w Gostyniu przeprowadzonej w roku 1610*, „Rocznik Gostyński” 2017, nr 4, s. 187-188.

⁹ Sporządził go Jan Wolski, archidiakon śremski; AAP, sygn. AV 16, fol. 76v-81r.

i 1684¹⁰. Ostatnia znana wizytacja datowana jest na lata 1737-1738¹¹, choć wzmiankuje ona także o wcześniejszej z 1726 roku. W żadnym z wymienionych dokumentów rzeźba Piety nie została zauważona. Nie wspominają o niej również publikacje z końca XIX wieku i z lat dwudziestych kolejnego stulecia¹². Dopiero w 1931 roku, dokładnie 7 marca, odnotowano jej istnienie w dokumencie wojewody poznańskiego do dozoru kościelnego. W piśmie świątynię uznano za zabytek podlegający opiece prawa¹³. Załącznik do dokumentu w punkcie pierwszym wymienia XVIII-wieczny ołtarz główny „z gotycką rzeźbą Pietą” [pisownia oryginalna – P.Ł.] skrywaną za obrazem z przedstawieniem Koronacji Matki Boskiej. Stan ten potwierdza fotografia wykonana przez jednego z parafian na początku lat trzydziestych XX wieku (il. 4). Wiadomo również, że w czasie wojny dzieło ukryto, a w 1945 roku „odnalezione” zostało na stryszku nad zakrystią¹⁴.

1. Pieta z kościoła pw. św. Michała Archanioła w Domachowie, 1400-1420 (?), warsztat wrocławski (?), drewno lipowe, polichromia, 70 x 70 x 30 cm.
Fot. A. Różański (2020)

¹⁰ Kościół wizytował wówczas Ignacy Gniński; AAP, sygn. AV 17, fol. 88r-91r.

¹¹ AAP, sygn. AV 24, fol. 354-397.

¹² J. K o h t e, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen*, Bd. 3: Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Regierungsbezirks Posen, Berlin 1896, s. 244; A. B r o s i g, *Rzeźba gotycka 1400-1450*, Poznań 1928, s. 27-35.

¹³ AAP, KA II sygn. 133/03.

¹⁴ Za przekazanie tej informacji dziękuję ks. Pawłowi Mincie, proboszczowi z Domachowa.

2-3. Pieta z kościoła pw. św. Michała Archanioła w Domachowie podczas „Wystawy Mariańskiej”, aula dawnego gimnazjum w Gostyniu, 24–27 maja 1931 roku.
Fot. archiwum Muzeum w Gostyniu

Kolejne poświadczenie istnienia Piety pochodzi z 1970 roku, kiedy to w komisyjnym odbiorze prac renowacyjnych wnętrza kościoła parafialnego z 14 grudnia odnotowano rzeźbę „stojącą obecnie niewłaściwie na mienię ołtarza bocznego”¹⁵. Wskazano jednocześnie, że należy ją „przenieść na ścia-

¹⁵ AAP, KA II sygn. 133/03.

nę prezbiterium w miejscu między drzwiami zakrystii i amboną, stawiając na konsoli odpowiedniej wielkości”. Nie wiadomo, czy zastosowano się do tego polecenia. Jednak już 18 stycznia 1975 roku w jednym z dokumentów parafialnych odnotowano, że grupę rzeźbiarską umieszczono nad ołtarzem głównym. W tym miejscu zabytek znajduje się również dzisiaj. Od tego czasu Pieta opuszczała wnękę ołtarza bardzo rzadko. Okazją do tego były nieliczne wystawy i badania technologiczne.

4. Ołtarz główny kościoła pw. św. Michała Archaniola w Domachowie, lata 30. XX wieku.

Fotografia z archiwum parafii w Domachowie

5. Kopia – wydruk 3D – Piety z kościoła pw. św. Michała Archanioła w Domachowie (wrzesień 2021).

Fot. S. Gansukh

W październiku 2015 roku wykonano skaning 3D, którego efektem jest wydrukowana w 2021 roku kopia rzeźby (il. 5). Obecnie znajduje się ona w Zakładzie Technologii i Techniki Malarskich na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zespół pod kierunkiem Jarosława Rogóza przeprowadził już wstępne analizy zabytku¹⁶. Będą one podstawą do powstającej dysertacji doktorskiej, która ma w założeniu odtworzyć pierwotną polichromię Piety¹⁷. Ponadto w marcu 2021 roku wykonano w szpitalu w Gostyniu zdjęcia rentgenowskie rzeźby.

¹⁶ *Dokumentacja prac konserwatorsko-badawczych polichromii średniowiecznej drewnianej Piety z kościoła pw. Michała Archanioła w Domachowie*, oprac. J. Rogóż, T. Kurkiewicz, A. Cupa i in., Toruń 2021, s. 2, mps, parafia w Domachowie.

¹⁷ S. G a n s u k h, *Identyfikacja materiałów obecnych w warstwach malarskich zabytkowych obiektów technikami obrazowania w ultrafiolecie i podczerwieni z wykorzystaniem algorytmów sztucznej inteligencji*, projekt pracy doktorskiej pod kierunkiem prof. J. Rogóza, Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

6. Pietą z kościoła pw. św. Michała w Domachowie, 1400–1420 (?), warsztat wrocławski (?), drewno lipowe, polichromia, rzeźba we wnęce rokokowego ołtarza (sierpień 2020).

Fot. A. Róžański

Sygnalizowane zmiany lokalizacji Pietą w kościelnym wnętrzu każą postawić ważne pytania. Kiedy powstała wnęka w rokokowym ołtarzu głównym z XVIII wieku, w której dzisiaj umieszczona jest rzeźba? Czy na pewno wykonano ją od razu z myślą o Pietą? Podstawa rzeźby jest bowiem wyraźnie zbyt długa w stosunku do konsoli, a ustawienie jej na osi sprawia wrażenie braku skoordynowania (il. 6). Głowa Chrystusa niemalże styka się ze ścianą niszy, pozostaje w cieniu i nie jest należycie wyeksponowana. Dodatkowo

umiejscowienie zabytku na takiej wysokości odejmuje mu dramatycznego wyrazu. Niewidoczne dla wiernych i widzów pozostają grymasy smutku i cierpienia na twarzy Matki Boskiej. Konstrukcja ołtarza wskazuje, że otwór został w nim zaplanowany od początku. Najpewniej jednak pierwotnie przeznaczony był dla innej rzeźby. Data jego powstania nie może być zatem wskazówką, że Pieta znajdowała się w domachowskim kościele przed 1931 rokiem.

Kiedy zatem mogła do niego trafić? Rozważmy kilka scenariuszy.

Zabytek z Domachowa to niewielka rzeźba ukazująca siedzącą Matkę Boską z ciałem Chrystusa na kolanach. Madonna tronuje frontalnie. Jej korpus jest jedynie nieznacznie odchyłony po łuku od pionowej osi symetrii. Głowę przechyliła ku prawemu ramieniu, a ręką podtrzymuje opadającą głowę martwego Syna. W lewej dłoni trzyma skraj maforium, jakby chciała otrzeć nim łzy. Okrągła twarz Matki nosi ślady smutku, objawiającego się w grymasach ściągnięcia brwi i opadających kącikach ust. Maria odziana jest w powłóczytą suknię okrytą obficie sfałdowanym płaszczem, spod którego wystaje koniuszek jej spiczastego pantofla. Draperie opracowane są w sposób typowy dla szat Pięknych Madonn i Pięknych Piet. Materiał tworzy dekoracyjne układy. Fałdy traktowane są płynnie, wiją się meandrycznie i opadają kaskadami. Od kolan rozchodzą się wachlarzowo i rurkowato bieżną ku dołowi.

Ciało Chrystusa uchwycone jest w pozycji półleżącej. Rozciągnięte jest zgodnie z linią diagonalną. Głowa opada, co skutkuje naprężeniem skóry na wychudzonej klatce piersiowej i zapadnięciem brzucha. Biodra ciasno spowija perizonium. Na twarzy dostrzec można wyraźne ślady konania, objawiające się w półprzymkniętych oczach i rozwartych ustach – zastygłych jakby w ostatnim tchnieniu. Na jego głowę nasadzona jest korona zapleciona z trzech gałązek. Rzeźbę wykonano w drewnie lipowym, w dwóch klocach połączonych na wysokości klatki piersiowej Chrystusa. Jej tył wydrążono. Mierzy ona 0,66 m (wysokość) x 0,68 m (długość podstawy)¹⁸.

Cechy formalne rzeźby z Domachowa wskazują, że ma ona związek z tak zwanym stylem pięknym¹⁹, datowanym na przełom XIV i XV wieku. Fakt ten zauważono już przed wojną. Autor notatki w „Ilustracji Poznańskiej” pisał, że zabytek pochodzi z XIV wieku²⁰. Kilka lat później fachowa analiza historyków sztuki pozwoliła go połączyć z początkiem XV stulecia. W katalogu wystawy *Wielkopolska plastyka gotycka* czas jej powstania ustalono na około 1430 rok²¹. Szacunek ten powielano później zarówno w *Kata-*

¹⁸ Za: *Dokumentacja prac konserwatorsko-badawczych...*

¹⁹ Ostatnio na ten temat: M. J a k u b e k – R a c z k o w s k a, M. C z a p s k a, *Bilde von Prage. Czeska rzeźba kamienna stylu pięknego około 1400 w państwie krzyżackim w Prusach* [katalog wystawy czasowej w Muzeum Zamkowym w Malborku 17 października 2020 roku – 3 stycznia 2021 roku], Malbork 2020, szczególnie: s. 31-54.

²⁰ *Wystawa Marjańska...*, s. 5.

²¹ *Wielkopolska plastyka gotycka...*, s. 12, kat. 6 na s. 18; ryc. 5 [b.s.].

logu zabytków sztuki w Polsce, jak i *Dziejach Wielkopolski*²². O dekadę wcześniej przesunięto natomiast datowanie w dokumentacji konserwatorskiej z 1968 roku²³ oraz w tekście towarzyszącym głośnej kolońskiej wystawie „Die Parler und der Schöne Stil 1350-1400”²⁴. Ostatnio czas powstania rzeźby przesunięto na lata 1400-1420²⁵.

Dotychczasowe ustalenia wsparto analizami technologicznymi, które stanowią cenny argument w dyskusji. Przeprowadzone w 2020 roku badania przyniosły zaskakujące wyniki. Pomiary zawartości ¹⁴C w dwóch pobranych z rzeźby próbkach wskazały, że drzewo na figurę ścięto w pierwszej lub w początku drugiej połowy XIV wieku²⁶. Taki rezultat przeczy jednak przyjętemu wśród historyków sztuki datowaniu Pięknych Piet. Pierwsze i prototypiczne ich przykłady miały odkuwać w skale maglowej warsztaty praskie około 1380 roku. Na przełomie XIV i XV wieku również Wrocław stał się ważnym dla stylu pięknego ośrodkiem artystycznym. W mieście tym powstały najpewniej dwie tamtejsze kamienne Piety: z kościoła pod wezwaniem św. Elżbiety (zaginiona) i z kościoła pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny na Piasku²⁷.

Szczególnie z tą ostatnią łączy domachowską Pietę wiele cech formalnych. Choć zabytkowi z kościoła wiejskiego brak subtelności i finezji znanych z rzeźby wrocławskiej, to zamysł kompozycyjny twórcy był tożsamy. Identyczne jest ułożenie rąk, nóg i głowy Chrystusa. Również układ ciała Matki Boskiej jest taki sam: jej prawa ręka podtrzymuje kark Syna, a lewą ujmuje maforium. Mimo że gesty są tu bardziej toporne i schematyczne, to zamysł twórcy był podobny. Wspomnianą zależność zauważyli historycy sztuki omawiający rzeźbę z Domachowa. Zofia Białłowicz-Krygierowa połączyła ją z grupą drewnianych zabytków pozostających pod wpływem śląskoczeskiego kręgu twórczego, w tym z Pietami z kościoła pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny z Wyspy Piaskowej i ze Smarchowic Śląskich²⁸. Z kolei Anna Ziomecka²⁹ wskazała na typologiczną zależność rzeźb z Doma-

²² *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, s. 8; Z. B i a ł ł o w i c z – K r y g i e r o w a, *Rzeźba...*, s. 407-408; także: L. W e t e s k o, *Maior Polonia Sacra...*, s. 36, nr kat. 31.

²³ *Dokumentacja konserwatorska* (kierownik zespołu D. Kowalewska), Toruń 1969, mps, parafia pw. św. Michała Archanioła w Domachowie, s. 1.

²⁴ P. S k u b i s z e w s k i, *Die Kunst...*, s. 105-106, il. 39 na s. 107.

²⁵ B. C z e c h o w i c z, *Pietà...*, s. 136, kat. I 5, 19, il. I 5, 19 na s. 136.

²⁶ M. K r ą p i e c, *Zestawienie wyników datowań radiowęglowych*, Laboratorium Datowań Bezwzględnych, mps, parafia św. Michała Archanioła w Domachowie, 3 lutego 2020 roku i 20 kwietnia 2020 roku; por. problem datowania: P. Ł o b o d z i ń s k a, *Pieta z kościoła w Domachowie...*

²⁷ B. G u l d a n – K l a m e c k a, *Pietà* [nota katalogowa], [w:] *Śląsk – perła w koronie czeskiej: Trzy okresy świętości...*, s. 134 kat. I. 5, 18; il. I 5, 18 na s. 135.

²⁸ Pieta ze Smarchowic Śląskich znajduje się obecnie w Muzeum Narodowym we Wrocławiu, nr inw. XI-281. Z. B i a ł ł o w i c z – K r y g i e r o w a, *Rzeźba...*, s. 407-408.

²⁹ A. Z i o m e c k a, *Rola Wrocławia...*, s. 232.

chowa, Paczkowa, Smarchowic Śląskich³⁰ i Szalejowa Górnego³¹. Do grupy tej należy dodać dwie inne Piety: z wrocławskiego Muzeum Archidiecezjalnego³² oraz z wielkopolskiego Skulski³³ (il. 7). Łączy je zasadniczy schemat kompozycyjny – różnią detale i jakość artystyczna. Pieta domachowska wyrzeźbiona została najpewniej w śląskim, zapewne wrocławskim warsztacie, a jej twórca wzorował się na rzeźbie z kościoła pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny na Piasku³⁴.

7. Pieta z kościoła pw. Matki Bożej Bolesnej w Skulsku, około 1420, warsztat dolnośląski, drewno lipowe, polichromia (luty 2021).
Fot. A. Różański

Ten najbardziej prawdopodobny pierwowzór domachowskiej Piety datowany jest na okolice roku 1400³⁵. Ostatnio jednak Matthias Weniger wy-

³⁰ Ok. 1410-1420, por. B. G u l d a n – K l a m e c k a, *Pietà* [nota katalogowa], [w:] *Śląsk – perła w koronie czeskiej: Trzy okresy świetności...*, s. 137-139 kat. I 5, 23; il. I 5, 23 na s. 138.

³¹ Ok. 1400-1420, *in situ*, por. B. C z e c h o w i c z, *Pietà* [nota katalogowa], [w:] *Śląsk – perła w koronie czeskiej: Trzy okresy świetności...*, s. 136 kat. I.5.20; il. I.5.20 na s. 136; ostatnio na ten temat: R. K a c z m a r e k, *Rycerski ród von Pannwitz i jego prawdopodobne fundacje w ziemi kłodzkiej w okresie średniowiecza*, [w:] *Upostřed Koruny České. Kolektivní monografie NAKI II* (eds. I. Hlobil, M. Dospěl), Prostějov 2020, s. 32-34.

³² Ok. 1420-1430, Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu, nr inw. 2389, por. R. K a c z m a r e k, *Pietà* [nota katalogowa], [w:] *Śląsk – perła w koronie czeskiej: Trzy okresy świetności...*, s. 136-137 kat. I 5, 21, il. I 5, 21 na s. 136.

³³ Ok. 1420, biała karta, Kościół pw. Matki Bożej Bolesnej w Skulsku, nr inw. 1667, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Delegatura w Koninie; por. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. J. Z. Łoziński, B. Wolff-Łozińska, t. V: *Województwo poznańskie*, red. T. Ruszczynska, A. Sławska, z. 9: *Powiat koniński*, oprac. J. Eckhardtówna, J. Orańska, Warszawa 1952, s. 20.

³⁴ P. Ł o b o d z i ń s k a, *Pieta z kościoła w Domachowie...*, s. 16-21.

³⁵ B. C z e c h o w i c z, *Pietà* [nota katalogowa], [w:] *Śląsk – perła w koronie czeskiej: Trzy okresy świetności...*, s. 135, kat. I 5, 18, il. I 5, 18 na s. 135; B. G u l d a n – K l a m e c k a, *Rzeźba Pietà* [nota katalogowa], [w:] *też*, A. Ziomecka, dz. cyt., poz. kat. III/16, s. 224; R. K a c z m a r e k, *Sztuka w księstwach śląskich a sztuka w Czechach i mecenat luksembur-*

raził słuszny pogląd, że być może dwie kamienne wrocławskie Piety powstały wcześniej, o ile dokument biskupa Waclawa z 1384 roku, w którym wspomniane są *ymagines devotionis*, dotyczy rzeźby z kościoła pod wezwaniem św. Elżbiety³⁶. Zatem również większość drewnianych figur należałoby datować między 1375/1380 a 1415 rokiem³⁷.

Pieta z kościoła parafialnego w Domachowie mogła więc powstać nieco wcześniej niż dotychczas zakładano – około 1400 roku. Czy możliwe, aby trafiła do Domachowa zaraz po swoim powstaniu? Przyjęte dotąd ustalenia w kwestii datacji kościoła temu przeczyły. Zakładano, że budowla powstała w 1568 roku. Oznaczałoby to, że zabytek mógł trafić na Biskupiznę najwcześniej w drugiej połowie XVI wieku, w ramach wyprzedaży nastaw ołtarzowych z parafii śląskich objętych reformacją³⁸. W ostatnich latach zweryfikowano jednak tę wiedzę³⁹, a w przeprowadzonych analizach wzięto pod uwagę substancję materialną kościoła. Podczas prac konserwatorskich odsłonięto wewnętrzny szkielet i odkryto na bierwionach konstrukcji wieńcowej malowidła, które podały w wątpliwość przyjęte dotychczas datowanie. Wykonane dodatkowo wyrywkowe badania dendrochronologiczne dowiodły, że część bierwion w prezbiterium i wieźbie dachowej pochodzi z 1368 lub 1369 roku, a część z 1502 lub 1503 roku⁴⁰.

Niestety, data konsekracji kościoła pozostaje nieznana. Nie zachował się akt erekcji, a jeden z wizytatorów pisał, że o powstaniu domachowskiej świątyni nic nie wiadomo (*De creatione hujus Ecclesia non constat*)⁴¹. Naj-

ski. Między trudnym sąsiedztwem a pełną akceptacją? [w:] Śląsk – perła w koronie czeskiej. Historia – Kultura – Sztuka..., s. 140-141.

³⁶ Tekst dokumentu: J. C. H. S c h m e i d l e r, *Die evangelische Haupt- und Pfarrkirche zu St. Elisabet*, Breslau 1857, s. 101, przyp. 1.

³⁷ M. W e n i g e r, *Dwie śląskie „Piety” z Muzeum Narodowego w Warszawie – Pietà z Lubiąża i Pietà z kościoła św. Macieja we Wrocławiu*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 2018, R. 7, s. 124. Badacz dodał, że we wcześniejszej literaturze rzeźby ze zbiorów polskich były datowane na zbyt późny okres (przyp. 58).

³⁸ B. C z e c h o w i c z, *Pietà* [nota katalogowa], [w:] *Śląsk – perła w koronie czeskiej: Trzy okresy świętości...*, s. 136.

³⁹ Badania przeprowadzono w ramach projektu realizowanego w Archidiecezji Poznańskiej „Renowacja zabytkowych obiektów sakralnej architektury drewnianej regionu Wielkopolski – etap II”. Projekt dofinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Oś priorytetowa VIII – Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury. Działanie 8.1. Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020. Prace prowadzone w latach 2016-2020 objęły dziesięć drewnianych kościołów zlokalizowanych na terenie Wielkopolski: Bagrowo, Buk, Domachowo, Jezierzycy Kościelne, Łęki Wielkie, Łomnica, Mączniki, Oborniki Wlkp., Słoplanowo, Zakrzewo k. Rawicza.

⁴⁰ M. K r ą p i e c, *Wyniki analizy dendrochronologicznej prób drewna z kościoła pw. Michała Archaniola w Domachowie*, Kraków 10.04.2020, mps, parafia pw. Michała Archaniola w Domachowie.

⁴¹ AAP, sygn. AV 24, fol. 398r.

starsze źródła dotyczące wsi datowane są na koniec XIII wieku, a świątynia wspominana jest w dokumencie z 1293 roku, znanym z potwierdzenia przez biskupa Jana Lubrańskiego (1515). Jego autentyczność jest jednak wątpliwa. Kościół musiał powstać najpóźniej w końcu XIV wieku, a od XV wieku pojawiają się informacje o plebanach⁴². Z tego czasu pochodzą także odkrycia archeologiczne, z których najwcześniejsze są dwa denarki jagiellońskie datowane na XV stulecie⁴³. Budynek istniał z pewnością w 1508 roku, kiedy to wizytował go Jan z Góry⁴⁴. Z 1523 roku pochodzi natomiast inskrypcja na belce tęczowej, wspominająca o nieznanym z imienia malarzu i plebanie Fabianie: ...[p]ictor opera Fabiani plebani in Domachowo anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo ter[tio]⁴⁵.

Tak określony czas powstania kościoła nie wyklucza, że Pieta była od początku pomyślana jako jego wyposażenie. Wieś Domachowo występuje w źródłach jako posiadłość biskupa poznańskiego. Poświadczona jest w nich również sołectwo. Kościół pierwotnie należał do biskupa, który nadał sołtysom prawo patronatu. Mieli oni ponadto płacić na miejscową świątynię funt wosku z dochodów z karczmy. Sama parafia była dość bogata i obejmowała szereg wsi: Starą Krobię, Krajewice, Sułkowice, Bodzewko, Rębowo. Sołtysi byli również majętni i występują jako fundatorzy ołtarzy w kościołach okolicznych miast⁴⁶. Niewykluczone zatem, że Pieta mogła zostać zamówiona i sfinansowana przez jednego z duchownych powiązanych z biskupem⁴⁷ lub przez samego biskupa. Wszak wielu z dostojników kościelnych przed 1400 rokiem studiowało w Pradze i z pewnością byli oni na bieżąco z tamtejszą sztuką. Andrzej Łaskarz i Mikołaj Kurowski, późniejsi biskupi poznańscy, przebywali w stolicy Królestwa Czech w latach

⁴² A. R ó ż a ń s k i, T. J u r e k, P. M a r c i n i a k, P. Ł o b o d z i ń s k a, U. S c h a a f, *Wooden Sacral Architecture in Greater Poland. An Interdisciplinary Case Study of the Church in Domachowo*, „Archaeologica Historica Polona” 2020, vol. 28, s. 179-181. Plebani poświadczeni źródłowo: Bodzeta (1401-1407), Ziemięta (1429), Michał (1437), Jan (1480-1490), Piotr (1509), Fabian (1522); *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*, cz. 1, red. T. Jurek, Wrocław 1982-1986, s. 386.

⁴³ Tamże, s. 190-191.

⁴⁴ AAP, sygn. AV 17, fol. 88r.

⁴⁵ Por. przyp. 42; A. R ó ż a ń s k i i in. *Wooden Sacral Architecture...*, s. 184.

⁴⁶ Tamże, s. 179-181. Około 1468 roku Jerzy z Domachowa wraz z Katarzyną Telikowską, wdową po Wawrzyńcu, mieszczaninie z Kobyłina, ufundowali altarię w kościele parafialnym w Kobylinie; w 1484 roku Maciej sołtys i Grzegorz kmieć z Domachowa występują jako patroni altarii w Krobi; *Słownik historyczno-geograficzny...*, s. 385-386.

⁴⁷ Działalność fundacyjna duchownych powiązanych z kościołem w Domachowie jest poświadczona źródłowo. Na przełomie lat 1472/1473 Maciej wikariusz ufundował w kościele altarię pw. Trójcy Św., Najświętszej Maryi Panny, św. Marcina, św. Barbary i św. Małgorzaty; tamże, s. 386.

osiemdziesiątych i na początku lat dziewięćdziesiątych XIV wieku⁴⁸. Pieta mogła być też fundacją jednego z bogatych sołtysów, który, będąc pod wrażeniem otaczanego w średniowieczu szczególną czcią dzieła z kościoła pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny we Wrocławiu, zaprzagnął ufundować skromniejszą realizację tego tematu do kościoła w Domachowie. Na żadną z tych hipotez nie mamy jednak dowodów źródłowych.

Nieobecność informacji o Piecie w dawnych źródłach dotyczących kościoła w Domachowie jest zastanawiająca. Dopiero w 1931 roku pojawia się ona w dokumentach kościelnych i na „Wystawie Mariańskiej”. Zaskakujące jest również słowo „odnaleziono” użyte przez autora notatki zamieszczonej w „Ilustracji Poznańskiej”. Na temat okoliczności owego znaleziska nic więcej nie wiadomo. Wcześniejsze losy Piety pozostają zatem zagadką i na ich temat można jedynie snuć domysły.

⁴⁸ J. K r z y ż a n o w s k a, *Kurowski Mikołaj*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981, s. 396-397; J. K r z y ż a n o w s k a, *Andrzej Łaskarz z Gosławic*, tamże, s. 430-431.

